

УДК37.01:371.2

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПТИ ВИХОВНОГО ІДЕАЛУ

О. Б. Будник

У статті представлено результати дослідження виховного ідеалу українців у соціально-педагогічному аспекті. Виховні пріоритети, що відображають елементи духовної і матеріальної культури народу, слугують основою для проектування сучасного соціально-виховного середовища навчального закладу.

Сутність виховного ідеалу у педагогічній діяльності вчителя висвітлено в співвідношенні філософських категорій: «можливість» і «дійсність», «конкретність» і «абстрактність», «зміст» і «форма», «причина» і «наслідок», «свобода» і «необхідність». Автор акцентує, що категорія виховного ідеалу відображає глибинний соціальний зміст, оскільки зміна суспільної формації передбачала сповідування соціальною елітою істотно нових уявлень про ідеали моральності, добра, свободи, краси, рівності, братерства, толерантності та ін.

Ключові слова: виховний ідеал, професійна діяльність учителя, соціально-виховне середовище, виховні пріоритети, мета соціально-педагогічної діяльності, соціокультурне виховання.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасній освіті України дедалі гострою стає проблема пошуку виховних пріоритетів серед дітей і молоді, переоцінки традиційних освітніх парадигм з урахуванням вимог сьогодення, помітні спроби пошуку інноваційних шляхів професійної діяльності вчителя. Важливою умовою забезпечення стійкості педагогічно зорієнтованого середовища сучасного навчального закладу вважаємо наявність загальнокультурних і виховувальних цілей, що ґрунтуються на вселюдських цінностях та єдності суспільної ідеології, яка об'єднує інтереси учасників соціально-педагогічної діяльності [8]. Вчитель як суб'єкт управління вихованням у соціально-педагогічній системі здійснює поточну та перспективну координацію проєктованих цілей. Відповідно ціль розглядаємо як ідеально створений в уяві кінцевий результат професійної діяльності.

Ідеал як поняття у загальний науковий обіг увійшло наприкінці XIX– поч. XX сторіччя, передусім, завдяки діяльності німецького поета-гуманіста Ф. Шиллера (F. Schiller), який осмислив художньо-естетичні принципи ідеалу краси, людських взаємин, духовності. Ідеал (франц. *ideal*, від грец. *idéa* – ідея, первообраз) – уявлення про найвищу досконалість, що, як взірєць, норма й найвища мета, визначає певний спосіб і характер дії людини [6, с. 139].

Аналіз останніх досліджень проблеми. Концептуальні підходи щодо визначення сутності і змісту ідеалу умовно можна поділити на ідеалістичні й матеріалістичні. Суб'єктивно-ідеалістичне тлумачення змісту ідеалу яскраво представлено в теоретичних розвідках Дж. Берклі, І. Канта, Ф. Ніцше, А. Шопенгауера, Д. Юма та інших, які абсолютизували значення почуттів, свідомості, волі у пізнанні навколишнього світу, а також у творенні, вияві й функціонуванні ідеалу. Об'єктивно-ідеалістичне тлумачення сутності ідеалу найбільш рельєфно представлено в філософських поглядах М. Бердяєва, Г. Гегеля, Г. Сковороди, В. Соловйова, П. Флоренського, Ф. Шеллінга та ін., які в основу існування й пізнання всього сутнього, в тому числі й ідеалу, покладають абсолютну ідею. Сучасний об'єктивний ідеалізм як «оновлений ідеалізм», інтерпретуючи діалектику Г. Гегеля та його вчення про абсолютну ідею, дійсним суб'єктом мислення вважає «абсолютну дійсність». Філософи Ф. Бредлі (F. Bradley), Б. Бозанкет (B. Bosanquet), Дж. Мак-Таггарт (McTaggart), К. Леві-Строс (C. Lévi-Strauss), Ж.-М.-Е. Лакан (J.-M.-É. Lacan), М. Фуко (M. Foucault) зазначають, що в ідеалі людина має вільно підпорядковуватися загальному (суспільному). Матеріалістична концепція ідеалу здебільшого представлена в працях К. Гельвеція, Д. Дідро, М. Добролюбова, Ж. Руссо, І. Франка та інших, котрі проблему ідеалу ставили в контексті ідеального й реального в умовах антагоністичних суспільних відносин.

Внаслідок гіперболізації й некритичного сприймання різнобічних цінностей західноєвропейського життя, що часто суперечать традиційним виховним ціннісним орієнтаціям українців, у сучасних дітей і молоді часто формуються не властиві їм ідеали, що суперечать соціокультурним нормам народу, його ментальності. Не випадково питання національних виховних пріоритетів в освіті знайшли своє відображення в наукових працях вітчизняних учених – І. Бега, М. Боришевського, Г. Васяновича, О. Дубасенюк, М. Євтуха, В. Кременя, Н. Сейко, О. Сухомлинської, Г. Шевченко та ін.

Мета статті – висвітлити зміст виховного ідеалу через призму соціально-педагогічної діяльності сучасного вчителя.

Виклад основного матеріал дослідження. У концептуальних педагогічних системах різних часів уявлення про виховний ідеал як уявний феномен, поруч із принципами, поняттями, законами, ідеями, здебільшого узагальнювались у категорії «знання». В етико-естетичному контексті – це уявлення про вищий ступінь досконалості у відносинах між людьми в суспільстві; в педагогічному сенсі – найвищі уявлення про результати соціально-виховної взаємодії. Очевидно, виховний ідеал – це уявлення про мету формування гармонійно розвиненої особистості як суспільної істоти з урахуванням найвищих духовно-моральних пріоритетів.

Джерелом визначення мети, що відзначається універсальністю та суспільним характером (ураховує соціальне замовлення), є соціально-виховний ідеал, який відображає ціннісні орієнтири й установки конкретної етнічної спільноти [2, с.91]. Виокремлюють ідеали суспільні, політичні, естетичні, моральні та інші, але всі вони є похідними і залежать від виховного, формувального впливу певних осіб чи суспільних інститутів. Тому зміст виховного ідеалу розглядаємо як уявлення про найбільш важливі якості людини, її вихованість, культуру взаємин у соціумі, взірць поведінки.

Сутність виховного ідеалу в професійно-педагогічній діяльності вчителя розглядаємо в співвідношенні філософських категорій: «можливість» і «дійсність», «конкретність» й «абстрактність», «зміст» і «форма», «причина» і «наслідок», «свобода» й «необхідність».

Ідеал є завжди на перетині потенційного і актуального, отже, можливого та дійсного. Ще Аристотель наголошував, що є два світи існування матеріального і духовного: сутне в можливості і сутне в дійсності. Г. Гегель вказував, що все дійсне спочатку існує як можливе; дійсним філософ називає те, що відповідає поняттю, ідеї. *Можливість і дійсність* віддзеркалюють певні моменти ідеалу.

Дійсність ідеалу – це все багатство його змісту. У кожному конкретному моменті ідеал володіє конкретним змістом. Він містить у собі певні передумови виникнення нової дійсності, отже, її можливість (стосовно цієї дійсності). Можливість – це майбутнє ідеалу в його теперішньому вияві. Вона не існує окремо від дійсності, а є одним із її моментів. Можливість є завжди внутрішньо суперечливою, тому містить в собі як позитивні, так і негативні аспекти. Можливість – це *дещо існує*, оскільки в дійсності знаходяться передумови

майбутнього. Відтак можливість – це *щось неіснуюче*, адже майбутнього немає в теперішньому. Варто зазначити, що існують абстрактні та реальні можливості. Це цілком стосується й виховного ідеалу, який також може бути абстрактним, або ж реальним. Можливість ідеалу має об'єктивну основу існування. Такою основою є єдність його змісту та умов існування. Зі зміною змісту ідеалу й зовнішніх умов базис можливості також зазнає трансформацій. Це означає, що основа можливості ідеалу змінюється. При досягненні певної величини своєї основи можливість ідеалу перетворюється в дійсність, тобто ідеальні уявлення про виховання людини, здатної активно самореалізуватись і змінювати соціальне середовище, втілюються в практичній діяльності.

У соціально-педагогічній науці поняття про ідеал як загальну форму діяльності розглядаємо з погляду його конкретності та абстрактності. *Абстрактність* виявляється в тому, що уявлення про пріоритети соціально-виховної діяльності в соціумі однакові, незалежно від сфери зайнятості людини, її генетичної спадковості, походження, віросповідання, місця проживання, талантів, соціальних контактів, індивідуальних особливостей тощо. *Конкретність* передбачає застосування визначеного ідеалу згідно виокремлених постулатів, зокрема ідеал громадянина, ідеал вчителя, ідеал добра, ідеал краси, ідеал вихованої людини, ідеал суспільства та інші.

Зміст ідеалу – це варіативна сукупність уявлень про довершену особистість майбутнього, а його *форма*, що слугує відображенням способу організації та існування предметів (явищ) навколишнього світу, – завжди консервативна, інваріантна, оскільки спрямована на реалізацію виокремленого змісту, що містить ціннісні смисли. Наприклад, за О. Вишневським, базовими складовими змісту виховного ідеалу є духовність і національність. Духовність учений визначає виключно на засадах християнсько-філософської концепції, але в дискурсі нашого дослідження духовність розглядаємо в найширшому значенні цього поняття як загальнолюдську цінність, невіддільну від категорії «суспільності», оскільки «віддзеркалює наявність двох фундаментальних потреб: індивідуальної потреби пізнання та соціальної потреби жити, діяти «для інших» [3, с. 310]. Виходимо з того, що спрямування педагогічної діяльності вчителя завжди відображає ідеали певного суспільного устрою в діючому духовному полі.

Виховний ідеал – національно детермінований, тобто творення його змісту з допомогою різних форм відбувається на основі народної традиції. Вкладаючи в зміст поняття «виховний ідеал» найвищі духовні якості, Г. Ващенко небезпідставно застерігає від надмірного захоплення другорядними українськими традиціями та звичаями: «Традиційний ідеал людини – це не вишивана сорочка, яку можна скинути і все ж таки залишитись українцем. Ідеал людини – це те найкраще, що створив народ в розумінні властивостей людської особовості та її призначення» [4, с. 103]. Отже, у соціально-педагогічному аспекті в меті з усією повнотою відображається народна ментальність.

Незважаючи на дискусії вчених щодо сутності виховних пріоритетів, істотним є те, що в основі його лежать традиційні ідеали. Цей висновок переконливо доводить у своїх дослідженнях американець Дж. Гасфілд (Joseph R. Gusfield) [9]. Автор зауважує, що для розвитку держави вкрай необхідно спиратися на традиційні для її населення цінності. Так, український етнос сформувався на ґрунті кількох груп, які ідентифікувалися воедино, утворивши націю. Тому темперамент, традиції, одяг, обряди гуцула, бойка, подолянина, поліщука та інших груп характеризуються змістовою багатобарвністю, вирізняються певними відтінками, однак незмінною для них усіх залишається внутрішня сутність – мета, виховний ідеал, етика, естетика тощо.

Розглянемо зміст виховного ідеалу в руслі синергетичного розуміння цілісності світу через категорії «причина» та «наслідок».

Перенесення уваги від причини виникнення певних уявлень про «ідеальне» становлення особистості до виникнення об'єктивних причин їх зародження у суспільстві дозволяє «уникнути неадекватного розгляду ситуації біфуркації як наслідку попереднього стану, оскільки цей стан ще не вважається критичним і не є причиною особливої точки. У динамічному суспільно зумовленому хаосі кожна точка простору слугує точкою виникнення причини та кожний крок нелінійної динаміки пов'язаний із випадковим вибором можливих варіантів» [7, с. 9]. Очевидно, причиною динаміки уявлень про ідеальне в людині є кризові стани в історії суспільства, зокрема у сфері культури, науки, освіти, що ставили завдання формування, вдосконалення особистісних характеристик зростаючої особистості. Відтак наслідки впровадження більшості виховних систем – негативні, більшість ідеалів (передусім, освітньо-виховних) залишилися нереалізованими через неадекватні форми їх вираження.

Формування виховного ідеалу в педагогічній діяльності вчителя уможливорюються за умов реальної *свободи*. Найкращі ідеали спотворюються, стають непотрібними за умов несвободи як суспільної, так й особистісної. Категорія «свобода» у філософсько-педагогічній літературі тривалий час визначалася як усвідомлена необхідність і дії людини відповідно до своїх знань, можливість і здатність вибору відповідних дій. Таке розуміння свободи яскраво представлено в працях Б. Спінози, Г. Гегеля, Ф. Енгельса, С. Гессена, І. Ільїна та інших. Зокрема, Г. Гегель писав: «Ідею становить лише те, що має своїм предметом свободу» [5, с. 212]. Далі філософ стверджував: «Перед лицем свободи ніщо не має значення, вона є всезагальним, яке повинно досягнути стверджувального наявного буття, що могло бути для неї межею, запереченням» [Там само, с. 394].

Лише в свободі розкривається повнота особистості. Духовна свобода спонукає її до осмислення сенсу буття, осмислення старих і пошуку все нових і нових ідеалів. Для педагога це виявляється передусім у постійному пошуку виховного ідеалу у своїй професійній діяльності, спрямованій на гуманістичне, духовно-моральне виховання молоді. М. Бердяєв наголошував, що немає сенсу прагнути ідеалу – заради ідеалу, свободи – заради свободи, і ідеал, і свобода повинні мати чітко вивірену мету і зміст, інакше це прагнення буде небуттям, нездійсненністю. «Негативна, формальна, пуста, беззмістова свобода перероджується в необхідність, у ній буття деградує» [1, с. 371]. Свобода, як і ідеал, мають бути осяяні людським розумом. Виховний ідеал, що реалізується за умов наявної свободи, вільної педагогічної діяльності, зближує людей у соціумі, робить їхні відносини високоморальними. Тому виховний ідеал – це творчий акт і неможливо очікувати ефективної діяльності особистості педагога, яка діє лише за умов необхідності, або ж випадковості.

Виходячи з того, що виховний ідеал є еволюційно детермінованим, осмислення мети, уявлень про взірць досконалості істотно вирізняються, передусім за змістом і формою. Так, у радянський період пріоритетними були ідеї про визначальний вплив суспільства у становленні людини як особистості, домінуванні колективної свідомості над індивідуальною. Це знайшло своє відображення у формуванні виховного ідеалу в освітній сфері. З початком демократичних перетворень в Україні утвердились реальні можливості для упровадження гуманістичної освітньої парадигми, посилюється інтерес до ідей народної педагогіки. Глибше пізнання вітчизняного виховного ідеалу слугуватиме основою

для проектування сучасних педагогічних схем, виокремлення дієвих засобів і методів управління соціокультурним вихованням зростаючої особистості у мікросередовищі задля регулювання співвідношення цілеспрямованих і стихійних елементів впливу.

Висновки. Категорія виховного ідеалу відображає глибинний соціальний зміст, оскільки зміна суспільної формації передбачала сповідування соціальною елітою істотно нових уявлень про ідеали моральності, добра, свободи, краси, рівності, братерства, толерантності та ін. Ідеал як мета і процес у професійно-педагогічній діяльності вчителя передбачає збереження освітніх традицій суспільства, однак на кожному етапі соціально-історичного розвитку віддзеркалюються пріоритети та суперечності певної епохи. Виховний ідеал суспільства та мета педагогічної діяльності вчителя, яка свідомо й цілеспрямовано здійснюється професіоналами, чітко відображають інтеграційні процеси наявних суспільно-виховних течій.

Перспективи подальших наукових досліджень убачаємо в проектуванні соціокультурного простору навчальних закладів різних типів з урахуванням домінантних виховних ідеалів, розроблення теоретико-методичного супроводу для використання соціально-виховних технологій у системі вищої та післядипломної педагогічної освіти тощо.

Література

1. Бердяев Н. А. Философия свободы. Смысл творчества / Н. А. Бердяев. – М. : Правда, 1989. – 605 с.
2. Будник О. Б. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності: теорія і практика : моногр. / О. Б. Будник. – Дніпропетровськ : Середняк Т. К., 2014. – 484 с.
3. Васянович Г. П. Вибрані твори : в 5-ти т. Т. 1: Філософія : навчальний посібник / Г. П. Васянович. – Львів : Сполом, 2010. – 348 с.
4. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава : Полтавський вісник, 1994 – 191 с.
5. Гегель Г. Философия права / Георг Гегель / Пер с нем. / ред. и сост. Д. И. Керимов, В. С. Нерсесян. – М. : Мысль, 1990. – 524 с.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
7. Добронравова И. С. Причинность и целостность в синергетических образах мира / И. С. Добронравова // Практична філософія. – 2003. – № 1. – С. 6–10.
8. Budnyk O. B. Action-technological readiness of future primary school teacher for social and educational activity (based on the results of experimental study) / O. B. Budnyk / Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, II (11), Issue: 22, 2014. – P. 6–10.

9. Joseph R. Gusfield. The Culture of Public Problems. Drinking-Driving and the Symbolic Order / Joseph R. Gusfield. – Chicago : The University of Chicago Press, 1981. – 263 p.

СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ КОНЦЕПТЫ ВОСПИТАТЕЛЬНОГО ИДЕАЛА

Е. Б. Будник

В статье представлены результаты исследования воспитательного идеала украинцев в социально-педагогическом аспекте. Воспитательные приоритеты, отражающие элементы духовной и материальной культуры народа, служат основой для проектирования современной социально-воспитательной среды учебного заведения.

Сущность воспитательного идеала в педагогической деятельности учителя освещена в соотношении философских категорий: «возможность» и «действительность», «конкретность» и «абстрактность», «содержание» и «форма», «причина» и «следствие», «свобода» и «необходимость». Автор акцентирует, что категория воспитательного идеала отражает глубинный социальный смысл, поскольку изменение общественной формации предусматривало исповедание социальной элитой существенно новых представлений об идеалах нравственности, добра, свободы, красоты, равенства, толерантности.

Ключевые слова: воспитательный идеал, профессиональная деятельность учителя, социально-воспитательная среда, воспитательные приоритеты, цель социально-педагогической деятельности, социокультурное воспитание.

SOCIO-PEDAGOGICAL CONCEPTS OF EDUCATIONAL IDEAL

O. B. Budnyk

In the article, the results of Ukrainian educational ideal investigation in socio-pedagogical aspect are submitted. Educational priorities, which depict the elements of spiritual and material culture of people, are the basis for projecting of modern socio-educational surrounding of educational establishment.

The essence of educational ideal in teacher's educational work is revealed in correlation between such philosophical categories, as possibility» and «reality», «concreteness» and «abstractness», «content» and «form», «cause» and «result», «freedom» and «necessity», etc. Author emphasizes, that the category of educational ideal reveals deep social content as the change of social formation presupposed keeping by social elite relevantly new ideas about ideals of morality, kindness, freedom, beauty, equality, tolerance, etc.

Key words: *educational ideal, teacher's educational work, socio-educational surrounding, educational priorities, aim of socio-educational work, socio-cultural education.*

Будник Олена Богданівна – кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри теорії і методики початкової освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» (Україна). E-mail: budolen@yahoo.com

Budnyk Olena Bohdanivna – Candidate of Pedagogic Science (Doctor of Philosophy, Ph.D.), Senior Research Scientist, Professor of Theory and Methodology of Primary Education of the State Higher Educational Establishment Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk (Ukraine). E-mail: budolen@yahoo.com

УДК 159.942.5

РОЗУМІННЯ ПОРОЖНЕЧІ ЗАСОБАМИ ТАНЦЮ: ШЛЯХИ ЇЇ ПЕРЕДАЧІ В ЯПОНСЬКОМУ ТАНЦІ БУТО У ВИКОНАННІ ОНО ЙОСИТО

Майкл Вайс

У статті зроблена спроба розкрити конвергенцію між японським майстром танку було Оно Йосіто, його ритуальною подачею цього виду мистецтва і танцюристами, що відвідують його студію. Оно Йосіто допомагає танцюристам сформувати розуміння про недуалістичну природу порожнечі у процесі їх самоаналізу страждання та його асоціація з горем та емпатією. Беручи за основу передачу емоцій, виражених танком було, та думок танцюристів, автором була здійснена спроба з'ясувати, чому ці аспекти лежать в основі цілющого процесу горювання, який є причиною появи недуалістичного знання.

Ключові слова: танок, було, страждання, горе, емпатія, знання, порожнеча.

1. Вступ – танок як аспект розуміння [1]

Одного разу хтось спитав: «Що таке було?» і почув у відповідь: «Хто ти?» [2]. У лаконічності цієї бесіди розкривається складність цього танку. Застосовується на практиці як шлях розуміння [3], було 舞踏 (bu: «танцювати»; -tō: «крок») у його ритуальному виконанні Оно

Йосіто 大野慶人 являє собою екзистенційне проникнення у буття людини відносно до всіх інших феноменів [4]. Грунтуючись на єдності було-життя, виникають питання щодо єдності тіло-розум: Що я собою являю як феномен, існування якого швидкоплинне? Чи є взаємозалежна обумовленість причиною існування феномену (*Прим. перекладача – усвідомлення смислу життя через почуття і безпосередній досвід*)? Що мається на увазі під усвідомленням порожнечі всіх феноменів?

Майстер танцю було Оно Йосіто (1938) допомагає танцюристам у ході такої бесіди сформувати в них недуалістичне розуміння. Такий шлях має екзистенційний характер і спрямований на усвідомлення цілісності людини. Отже, Оно Йосіто надає детальну характеристику трьом інтроспективним сферам, що мають такий потенціал: переживання страждань, горя, як емоційної відповіді на них, і розвиток емпатії. Маючи це на увазі, коли танцюристи практикують ходіння як одкровення про власне життя, Оно Йосіто зауважує: «Кожен крок повинен супроводжуватися біллю і має бути ретельно опанованим; або це вже не буде танок було» [5].

У статті акцент зроблений на дослідженні недуалістичної сфери «опанування кроків болю» відносно до горя як процесу зцілення. Автором статті здійснена спроба охарактеризувати цей процес, враховуючи ритуальні тонкощі. У статті представлені результати феноменологічно-орієнтованого за своєю суттю галузевого дослідження. Основним матеріалом дослідження стали бесіди з Оно Йосіто та танцюристами; сам процес виконання танку було у студії майстра, репетиції і виступи, а також особистісні «кроки болю» [6]. Усвідомлюючи тимчасовий характер суб'єктивного розуміння в міжкультурному діалозі і його спроби зобразити порожнечу через інтерпретацію танцю, автор статті намагається обережно зблизити ці точки зору.

2. Створення було – короткий екскурс в історію танцю

Танок було був започаткований в Японії наприкінці 1950-х років Хіджіката Тацумі 土方巽 (1928-1986), а потім був суттєво удосконалений ним і Оно Казуо 大野一雄 (1906-2010), батьком Оно Йосіто. Попри складні історичні і соціокультурні передумови, формування танцю було відбувалося в умовах постійних змін: антиамериканські протести та авангардистські експерименти чергувалися з міжкультурними надихаючими ідеями (наприклад, екзистенціалізмом, експресіоністськими танцями) та внутрішньокультурними інноваціями (наприклад, переритуалізацією японського